

П.Г.ПЕРЕРВА, М.М.ТКАЧОВ, Т.В.РОМАНЧИК, Н.Є.ГРИШКО
ДВОЇСТІЙ ХАРАКТЕР ВПЛИВУ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ НА РІВЕНЬ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті розроблено теоретико-методологічних підходів до забезпечення економічної безпеки в умовах протидії тіньовій економіці. Відповідно до поставленої мети в статті вирішено наступні завдання: виявлено структуру загроз економічній безпеці та визначити їх види; досліджено підходи до поняття «тіньова економіка» та уточнено її визначення; досліджено вплив тіньової економіки на рівень економічної безпеки; обґрунтовано політику протидії тіньовій економіці. Доведено, що тіньова економіка є важким для дослідження та обліку феноменом. Визначень тіньової економіки є досить багато, що пов'язано з тим, що у структурі вона досить різноманітна. Запропоновано сюди включати різноманітні види діяльності, які не враховуються офіційною статистикою, не включаються до ВВП, тобто, що існують поза правовим полем. Це є причиною тому, що тіньову економіку неможливо точно виміряти і часто дані про розміри тіньової економіки з різних джерел суттєво розходяться. Проведене дослідження надає підстави зробити висновок про двоїстий характер тіньової економіки, яка крім явно виражених недоліків та загроз економічній безпеці, має і певні позитивні моменти, зокрема, в соціально-економічній сфері країни. Значний обсяг тіньової економіки в нашій країні, що продовжує нарощуватися, видається дуже небезпечним з точки зору економічної політики в умовах глобалізації. Це спричиняє деградацію національних податкових систем. Також економічна політика, що ґрунтується на невірних показниках економічної статистики, негативно впливає на стабільність розвитку економіки. І результати розробки міжнародних інститутів щодо координації економічної політики, яка є сприятливим фактором функціонування сучасного всесвітнього господарства, також можуть виявитися неефективними. Доведено, що тіньова економіка в пострадянських країнах виступає в ролі певного інструменту підтримки економічної та соціальної рівноваги. Автори вважають, що в умовах перехідного періоду за допомогою тіньового сектора створюються умови для виживання бізнесу та населення. За всіх мінусів тіньова діяльність дає і певні переваги: малому бізнесу – збільшення прибутку; активному населенню – можливість працювати та отримувати доходи; споживачам – купувати товари та послуги за нижчими цінами. Обґрунтовано, незважаючи на перелічені позитивні сторони, будь-який прояв тіньової економіки є небезпечним для повноцінного розвитку економіки країни. Ці явища призведуть до зростання корупції, різкого збільшення розшарування населення, збільшують інфляцію, погіршують трудові умови і уповільнюють економічний розвиток в цілому.

Ключові слова: тіньова економіка, економічна безпека, двоїстий характер, переваги, недоліки, промислові підприємства

П.Г.ПЕРЕРВА, М.М.ТКАЧОВ, Т.В.РОМАНЧИК, Н.Є.ГРИШКО
ДВОЙСТВЕННЫЙ ХАРАКТЕР ВЛИЯНИЯ ТЕНЕВОЙ ЭКОНОМИКИ НА УРОВЕНЬ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

В статье разработаны теоретико-методологические подходы к обеспечению экономической безопасности в условиях противодействия теневой экономике. В соответствии с поставленной целью в статье решены следующие задачи: выявлена структура угроз экономической безопасности и определены их виды; исследованы подходы к понятию "теневая экономика" и уточнено ее определение; исследовано влияние теневой экономики на уровень экономической безопасности; обоснована политика противодействия теневой экономике. Доказано, что теневая экономика является трудным для исследования и учета феноменом. Определенный теневой экономики достаточно много, что связано с тем, что в структуре она достаточно разнообразна. Предложено сюда включать различные виды деятельности, которые не учитываются официальной статистикой, не включаются в ВВП, то есть, существующие вне правового поля. Это является причиной того, что теневую экономику невозможно точно измерить и часто данные о размерах теневой экономики из разных источников существенно расходятся. Проведенное исследование дает основания сделать вывод о двойственном характере теневой экономики, которая кроме явно выраженных недостатков и угроз экономической безопасности, имеет и определенные положительные моменты, в частности, в социально-экономической сфере страны. Значительный объем теневой экономики в нашей стране, который продолжает наращаться, представляется очень опасным с точки зрения экономической политики в условиях глобализации. Это приводит к деградации национальных налоговых систем. Также экономическая политика, основанная на неверных показателях экономической статистики, негативно влияет на стабильность развития экономики. И результаты разработки международных институтов по координации экономической политики, которая является благоприятным фактором функционирования современного всемирного хозяйства, также могут оказаться неэффективными. Доказано, что теневая экономика в постсоветских странах выступает в роли определенного инструмента поддержания экономического и социального равновесия. Авторы считают, что в условиях переходного периода с помощью теневого сектора создаются условия для выживания бизнеса и населения. При всех минусах теневая деятельность дает и определенные преимущества: малому бизнесу – увеличение прибыли; активному населению – возможность работать и получать доходы; потребителям – покупать товары и услуги по более низким ценам. Обосновано, что, несмотря на перечисленные положительные стороны, любое проявление теневой экономики является опасным для полноценного развития экономики стран. Эти явления приведут к росту коррупции, резкому увеличению расслоения населения, увеличивают инфляцию, ухудшают трудовые условия и замедляют экономическое развитие в целом.

Ключевые слова: теневая экономика, экономическая безопасность, двойственный характер, преимущества, недостатки, промышленные предприятия

P.G.PERERVA, M.M.TKACHOV, T.V.ROMANCHYK, N.E.GRISHKO
DOUBLE NATURE OF THE INFLUENCE OF THE SHADOW ECONOMY ON THE LEVEL OF ECONOMIC SECURITY

The article develops theoretical and methodological approaches to ensuring economic security in the conditions of combating the shadow economy. In accordance with the set goal, the following tasks are solved in the article: the structure of threats to economic security is revealed and their types are determined; approaches to the concept of "shadow economy" were investigated and its definition was clarified; the influence of the shadow economy on the level of economic security was investigated; the policy of combating the shadow economy is substantiated. It has been proven that the shadow economy is a difficult phenomenon to study and account for. There are quite a few definitions of the shadow economy, which is due to the fact that it is quite diverse in structure. It is proposed to include here various types of activities that are not taken into account by official statistics, are not included in GDP, that is, that exist outside the legal field. This is the reason why the shadow economy cannot be accurately measured and often data on the size of the shadow economy from different sources differ significantly. The conducted research gives reasons to conclude about the dual nature of the shadow economy, which, in addition to clearly expressed shortcomings and threats to economic security, also has certain positive aspects, in particular,

in the socio-economic sphere of the country. A significant amount of the shadow economy in our country, which continues to grow, seems very dangerous from the point of view of economic policy in the conditions of globalization. This causes the degradation of national tax systems. Also, economic policy based on incorrect indicators of economic statistics negatively affects the stability of economic development. And the results of the development of international institutions regarding the coordination of economic policy, which is a favorable factor in the functioning of the modern global economy, may also be ineffective. It has been proven that the shadow economy in the post-Soviet countries acts as a certain tool for maintaining economic and social balance. The authors believe that in the conditions of the transition period, with the help of the shadow sector, conditions are created for the survival of business and the population. Despite all the disadvantages, shadow activity also provides certain advantages: for small businesses - increased profits; the active population - the opportunity to work and receive income; consumers - to buy goods and services at lower prices. It is substantiated that, despite the listed positive aspects, any manifestation of the shadow economy is dangerous for the full development of the countries' economy. These phenomena will lead to the growth of corruption, a sharp increase in the stratification of the population, increase inflation, worsen working conditions and slow down economic development in general.

Keywords: shadow economy, economic security, dual nature, advantages, disadvantages, industrial enterprises

Вступ. Наявність тіньової економіки притаманно сьогодні будь-якій економічній системі, відмінності лише масштабах поширення. Поширення тіньової економіки є однією з головних, суттєвих загроз розвитку економіки та економічної безпеки країни. У сучасних умовах забезпечення сталого розвитку української економіки економічна безпека країни та окремих підприємств є невід'ємним елементом. Особливого значення має для країн, у яких відбулися трансформація суспільного устрою та глобальні інституційні зміни в економіці. Вони, на відміну країн із розвинутою ринковою економікою, існують серйозні проблеми із забезпеченням економічної безпеки. Проблема забезпечення та підтримки на необхідному рівні економічної безпеки багатогранна. Вона може проявлятися у всіх сферах життєдіяльності українського суспільства: енергетичної, екологічної, виробничої, політичної, соціальної, демографічної, інформаційної, правової та ін. У названих сферах постійно виникають і формуються різноманітні загрози, від яких необхідно захищати підприємство, державу допомогою науково обґрунтованої політики протидії виникненню та розвитку різноманітних насамперед економічних загроз. Аналіз ситуації, що складається в Україні, в даний час свідчить про яскраво виражену загрозу з боку тіньової кримінальної економіки. За оцінкою української влади, на тіньову економіку припадає до 40% валового внутрішнього продукту. У низці галузей домінують тіньові принципи функціонування. Вбудовуючись в економічні відносини, кримінальна економіка гальмує розвиток промислового виробництва, відволікає та незаконно використовує інвестиційний капітал, включаючи валютні кошти, посилює інфляцію, позбавляє державний бюджет великої частини доходів, перешкоджає здійсненню програм соціальної допомоги населенню, загострює всі економічні проблеми, що існують у країні, і в цій зв'язку є сильним чинником погіршення рівня економічної безпеки підприємств. Існуючі нині нашій країні методи і моделі протидії чи контролю недостатньо ефективні, використовуються вибірково і що неспроможні істотно змінити становище.

Більшість дослідників економічної безпеки, у тому числі наші власні, дозволяють розглядати тіньову економіку як одну з основних її загроз [1]. Тіньова економіка особливо бурхливо розвивається у переломні моменти соціально-економічного розвитку, коли нові інститути ще не сформувалися, а старі не здатні вирішити назрілі протиріччя. Тому дослідження

впливу тіньової економіки на рівень економічної безпеки є актуальним.

Аналіз результатів існуючих досліджень. Великий внесок у розробку науково-методичних проблем та завдань визначення рівня економічної безпеки промислових підприємств зробили зарубіжні та вітчизняні економісти. Серед провідних дослідників, які займалися вивченням питань оцінювання економічної безпеки підприємства, слід зазначити таких закордонних вчених, як Ареф'єва О.В., Буров В.Ю., Верес Шомоші М., Гришко Н.Є., Ілляшенко С.М., Дудін М.М., Ершова Н.Ю., Кислощаєв П.А., Кобелева Т.О., Козаченко Г.В., Коціські Д., Маслак О.І., Нагі С., Шкарлет С.М. та ін.

У цих наукових розробках багато уваги надається оцінці рівня економічної безпеки підприємств та організацій, розгляд впливу тіньових та кримінальних факторів на поточний та перспективний стан окремих складових економічної безпеки, мінімізація економічних ризиків при здійсненні підприємствами виробничо-комерційної діяльності.

Незважаючи на це, зазначена проблема до цього часу є слабо дослідженою. Невирішеними залишаються питання негативного та позитивного впливу кримінальної економіки на економічний розвиток країни, регіонів, галузей та окремих підприємств. Не повною мірою розкрито теоретичні проблеми протидії цим негативним явищам. Все це визначає актуальність теми статті та обумовлює необхідність розвитку теоретичного та методичного опрацювання зазначеної проблеми.

Метою статті є полягати у розробці теоретико-методологічних підходів до забезпечення економічної безпеки в умовах протидії тіньовій економіці. Відповідно до поставленої мети в статті вирішено наступні завдання: виявлено структуру загроз економічній безпеці та визначити їх види; досліджено підходи до поняття «тіньова економіка» та уточнено її визначення; досліджено вплив тіньової економіки на рівень економічної безпеки; обґрунтовано політику протидії тіньовій економіці.

Результати дослідження. Стан економічної безпеки оцінюється системою об'єктивних критеріїв та показників, що визначають граничні розміри функціонування економічної системи. Коли ці розміри перевищуються, система втрачає здатність динамічно розвиватися, стає неконкурентоспроможною на зовнішніх та внутрішніх ринках, стає об'єктом експансії транснаціональних корпорацій, національне багатство країни розграбовується як усередині країни,

так і за її межами, і вона страждає від корупції, шахрайства та інших комплаєнс-факторів.

На економічну безпеку держави, своєю чергою, впливає обсяг тіньової економіки. Тіньову економіку можна характеризувати за масштабами та її деструктивністю. Зростання тіньової економіки призводить до скорочення державних доходів за рахунок зменшення податкової бази. Це, своєю чергою, призводить до зниження якості соціально-економічних умов життя в країні загалом.

Тіньова економіка є важким для дослідження та обліку феноменом. Визначень тіньової економіки є досить багато, що пов'язано з тим, що у структурі вона досить різноманітна. Сюди включаються різноманітні види діяльності, які не враховуються офіційною статистикою, не включаються до ВВП, тобто, що існують поза правовим полем. Звідси тіньову економіку неможливо точно виміряти і часто дані про розміри тіньової економіки з різних джерел суттєво розходяться.

Результати проведених досліджень дозволяють провести уточнення сутнісної характеристики тіньової економіки. Це явище, яке в більшій або меншій мірі має місце в кожній країні, на наш погляд, характеризується наступними характеристиками:

а) тіньова економіка являє собою сукупність відносин із приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних благ та послуг;

б) тіньова економіка є прямою загрозою економічній безпеці, повністю або частково неправовою, такою, що не враховується і неконтрольована, а також в певній мірі дозволена державою;

в) тіньова економіка спрямована на отримання підприємницького доходу невідображеного в офіційних даних державної статистики, що сприяє порушенню ринкової рівноваги та отриманню прямих збитків на підприємствах, які працюють в рамках правового поля підприємницької діяльності.

Виходячи з результатів проведеного дослідження пропонується визначити поняття «тіньова економіка» наступним чином. Тіньова економіка – це сукупність відносин щодо виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних благ та послуг, у тому числі в секторах тіньової економіки, є прямою загрозою економічній безпеці, повністю або частково неправовій, що не враховується та неконтрольована, здійснюється суб'єктами підприємницької діяльності та фізичними особами, спрямована на отримання підприємницького доходу та виконує двоїсту роль: позитивну – підвищення економічної безпеки через підвищення рівня життя населення; негативну – зниження економічної безпеки через антисоціальний перерозподіл доходів суспільства та зменшення його добробуту, зниження ефективності системи управління економікою. Запропоноване поняття дозволяє якісніше підійти до проблеми забезпечення економічної безпеки.

Дослідження та аналіз структур тіньової економіки дозволив при уточненні її поняття використовувати наступну структуру економіки, що включає офіційні та неофіційні сектори:

- офіційно (легально) представлені, зареєстровані та обліковані дані, які відтворюють діяльність промислових підприємств та організацій, яка не заборонена на законодавчому рівні;

- фіктивно представлені, зареєстровані та обліковані дані, які відтворюють діяльність, яка не заборонена законом, офіційно враховується та офіційно зареєстрована, але фактично не виконується і відображена у валовому внутрішньому продукті як фіктивна складова. Мета діяльності - зниження бази оподаткування. Частина прихованого обороту проходить процес «переведення в готівку» і використовується в кримінальному секторі економіки;

- приховані дані, які відтворюють діяльність, яка не заборонена законом, офіційно зареєстрована, але офіційно не враховується, що служить джерелом тіньових доходів, спрямована на підтримку тіньової діяльності та збільшення особистих доходів;

- корупційні дані (сектор завищених цін), які відтворюють діяльність підприємств, які використовують як джерело фінансування виконуваних робіт та послуг кошти державних організацій та корпорацій, що характеризується завищеними цінами на виконання робіт та послуг, відображена у валовому внутрішньому продукті як фіктивна складова;

- нелегальні дані, які відтворюють діяльність, яка не заборонена законом, офіційно не зареєстрована і не врахована (нелегальна торгівля культурними цінностями; нелегальний ринок автотранспорту: «конструктори», перегін та продаж автомобілів; діяльність з випуску дозволених видів продукції, надання послуг та ін.). Основною метою суб'єктів нелегальної підприємницької діяльності даного сектора є незаконне збагачення;

- неформальні дані, які враховують неформальний сектор економіки, тобто діяльність, яка не заборонена законом, офіційно не зареєстрована та не враховується (наприклад, репетиторство, перевезення пасажирів та вантажів на особистому автотранспорті; домашнє господарство; здавання в оренду квартири; вирощування сільськогосподарської продукції на присадибних та дачних ділянках тощо). Однією з основних цілей неформальної підприємницької діяльності є отримання доходів, спрямованих на поточне споживання. Характеризується неформальними (особистими) зв'язками, посиленням соціальної захищеності, підвищенням життєвого рівня фізичних осіб. На наш погляд, неформальний сектор економіки необхідно вважати соціально орієнтованим сектором тіньової діяльності;

- кримінальний сектор представлений офіційно не зареєстрованими суб'єктами підприємницької діяльності: фізичними особами; неформальними об'єднаннями; злочинними елементами. Дана діяльність заборонена державою (торгівля наркотиками; проституція; виробництво та продаж фальсифікованої вино-горілчаної продукції та ліків; гральний бізнес; торгівля людьми; нелегальний ринок трансплантатів і таке ін.). Крім того, в кримінальний сектор потрапляє діяльність, що здійснюється без ліцензій і дозволів, що завдає шкоди життю і здоров'ю

людини і загрожує економічній безпеці країни. Частина тіньової економіки можна охарактеризувати як паралельну економіку, тому що вона виступає виробничою структурою, однією з основних позитивних функцій якої є згладжування недоліків офіційного сектора економіки.

Запропонована структура економіки дозволяє виявити сектори тіньової економіки (зокрема, фіктивний та корупційний, які враховуються в офіційній статистиці), але не відображені у структурі, запропонованій Статистичною комісією ООН, та найбільш об'єктивно оцінити вплив відповідних секторів на показники економічної безпеки. Крім того, запропонована структура дозволяє виділити в тіньових витратах споживання таке явище, як «витік капіталу за кордон» через перерозподільчий сектор економіки та механізм формування фірм-одноденок. Дана структура економіки та система показників економічної безпеки дозволяє підвищити якість дослідження впливу секторів тіньової економіки на економічну безпеку як всієї країни, так і окремих підприємств.

Проведені дослідження дозволили зробити висновок про те, що тіньова економіка по різному впливає на рівень економічної безпеки. Їй притаманні як позитивні (стабілізуючі) фактори, так і негативні (дестабілізуючі) фактори, тобто має місце двоїстість впливу тіньової економіки на рівень економічної безпеки, що безпосередньо проявляється у функціях тіньової економіки.

Стабілізаційна функція для деяких соціальних груп населення виступає стабілізуючим чинником. Така думка може бути підтверджена наступними міркуваннями.

По-перше, з погляду економічних наслідків, тіньова економіка дозволяє господарювати ефективніше, оскільки заощаджує на податкових вилученнях. Ухилення від податків, за даними наших досліджень, дає змогу підприємству збільшити чистий прибуток у середньому на 20...40 відсотків. Тим самим таке підприємство набуває серйозної конкурентної переваги порівняно з тими, хто працює в легальному секторі, оскільки має змогу певним чином знизити ціни на свою продукцію.

По-друге, тіньова економіка розширює можливість додаткових заробітків (доходів) для зайнятих на офіційно зареєстрованих промислових підприємствах. За нашими оцінками, тіньова діяльність на робочому місці дозволяє збільшити доходи працівників на 10 і більше відсотків. Приблизно 15..25 відсотків працездатних українців мають другу, офіційно не враховану роботу (переважно у посередницькій діяльності, роздрібній торгівлі та приватному бізнесі). З огляду на це реальна картина доходів українських громадян певним чином відрізняється від офіційних даних. Створюючи нові робочі місця та джерела доходу, тіньова економіка виконує роль соціального стабілізатора, згладжує надмірну нерівність доходів, зменшує соціальну напругу у суспільстві.

По-третє, негативний вплив на рівень розвитку сектора малого підприємництва проглядається у неадекватних економічних умовах (недостатня державна підтримка, високі адміністративні бар'єри,

високе податкове навантаження). Здійснення діяльності в тіньовому секторі економіки дозволяє суб'єктам малого підприємництва частково вирішити ці проблеми: через приховування частини доходу – зниження бази оподаткування, через корупційні відносини – зниження адміністративних бар'єрів.

По-четверте, на рівень життя, зайнятості населення та безробіття позитивний вплив мають неформальний, прихований та нелегальний сектори тіньової економіки за рахунок створення додаткових робочих місць та підвищення рівня життя населення.

По-п'яте, на підвищення демографічного рівня населення сектори тіньової економіки надають позитивний вплив за рахунок його збільшення через підвищення рівня життя, збільшення зайнятості та зниження безробіття.

Дестабілізаційна функція підриває основи соціального благополуччя великих груп населення. Негативні наслідки тіньової економіки, на наш погляд, можуть проявлятися в наступних її діях, проявах та наслідках.

По перше, негативний вплив тіньової економіки на обсяг валового внутрішнього продукту, сектор малого підприємництва та дефіцит бюджету полягає в тому, що доходи від тіньової економічної діяльності не надходять до бюджетів усіх рівнів держави. Це свідчить про перехід деяких галузей економіки на тіньові засади функціонування. Діяльність у тіньовому секторі пов'язана з витратами, які зазнає підприємць. Перед ним постає проблема: вибір інституційного середовища для свого бізнесу – в секторі офіційної економіки, що враховується та обліковується, або в секторі тіньової економіки. Вибір визначається зіставленням рівня витрат у тіньовому та офіційно врахованому секторах економіки.

По-друге, тіньова економіка суттєвим чином витісняє офіційні механізми оподаткування. Із загальної суми доходів, одержуваних у легальному бізнесі, приблизно четверта частина йде на податки, що виплачуються державі, тоді як приблизно ж така сума витрачається на виплати «дахам» і чиновникам, плату за переведення в готівку і таке ін. Внаслідок зниження бюджетних доходів недофінансуються найважливіші сфери економіки, збільшується податкове навантаження на офіційний бізнес та населення. Ще однією стороною впливу тіньової економіки на бюджетну сферу є неефективний розподіл бюджетних ресурсів через корупцію, незаконну лобістську діяльність, незаконне надання пільг, розподіл квот, непрозорість тендерів. У результаті бюджетні кошти використовуються неефективно.

По-третє, чітко спостерігається негативний вплив тіньової економіки на рівень науково технічного потенціалу підприємств та організацій проявляється у старінні виробничого обладнання за рахунок переробки та зносу основних фондів промисловості, втрати конкурентоспроможності виробничого апарату, підвищення загрози надзвичайних ситуацій техногенного характеру.

По-четверте, негативний вплив на рівень інвестицій та виток капіталу за кордон проявляється у слабкорозвиненому інвестиційному кліматі, недоступності самостійного приватного іноземного інвестування

внаслідок розвитку тіньових економічних відносин. Перерозподіл тіньових грошей і вивезення їх за кордон проводяться через механізм переведення в готівку.

По-п'яте, тіньова економіка здійснює негативний вплив на стан та рівень інфляції, яка відбувається внаслідок зниження реальної купівельної спроможності населення і не істотно впливає на рівень економічної безпеки.

По-шосте, тіньова діяльність дезорганізує виробничий процес у легальній економіці, послаблює трудову дисципліну, мотивацію працівників, призводить у багатьох випадках до їхньої декваліфікації.

По-сьоме, негативний вплив тіньової економіки на рівень екології та захисту довкілля пов'язаний з основними чинниками, які визначають гостроту екологічної ситуації у регіоні. До таких факторів відноситься висока концентрація природо-забруднюючих і природо-руйнівних виробництв. Положення посилюється високим ступенем моральної та фізичної зношеності основних виробничих фондів, браком ефективних очисних установок, недоліками в експлуатації наявних установок, що зменшують екологічні втрати при використанні промисловими підприємствами природо-забруднюючих і природо-руйнівних виробництв.

По-восьме, тіньова економіка породжує численні конфлікти, частина яких може бути вирішена лише із застосуванням насильства.

По-дев'яте, життя за подвійними стандартами вже давно сприймається багатьма українцями як негласна загальноприйнята норма, а не як поведінка, що відхиляється від правових норм і правил.

По-десяте, поширення тіньової економіки сприяє посиленню диференціації доходів за рахунок збагачення суб'єктів нелегального та прихованого бізнесу. В Україні ступінь диференціації доходів і так один із найвищих: доходи найбагатших верств населення у 15...20 разів перевищують доходи бідних. Це показник, характерний для країн з високою часткою тіньової економіки.

Не дивлячись на наявність певних позитивних моментів, які створюють структури тіньової економіки, все ж таки кожна країна намагається звести до мінімуму її можливості. Державна політика протидії тіньовій економіці передбачає наявність системи заходів законодавчого, виконавчого та контрольного характеру, що здійснюється правомочними державними установами та громадськими організаціями, які націлені на підвищення ефективності діяльності суб'єктів підприємництва в офіційному секторі економіки та зниження рівня тіньової діяльності.

Проведені дослідження дозволили виділити основні моделі державної протидії тіньовій економіці, що використовуються країнами з різним рівнем розвитку економіки, та особливості їх застосування. Серед них модель «саморегулювання», модель «пріоритетності» протидії, модель комплексного підходу та ін. Дослідження показали, що головною метою державної політики в системі управління протидією тіньовій економіці та підвищенням рівня економічної безпеки в Україні на всіх етапах розвитку є створення високоефективного апарату державного

протидії тіньовій економіці, що забезпечує широкі можливості для розвитку легального сектору економіки, та створення системи протидії тіньовим економічним відносинам.

Висновки та напрямки подальших досліджень.

Хоча економічна безпека набула нового значення у світовій економіці, вона нерозривно пов'язана з такими показниками, як економічне зростання, стабільність соціально-економічної системи, державні доходи, податкова база, державний борг та інфляція, а також безробіття. Справді, економічне зростання може бути стійким без динамічного розвитку економік інших країн. Поки економіка не буде активно розвиватися, нічого очікувати адекватної відповіді на зовнішні і внутрішні загрози, тобто здатність економіки вижити у складних ситуаціях залишиться абстрактною. Тому питання щодо визначення рівня економічної безпеки, ступеня нормального економічного розвитку, рівня, на якому воно стає небезпечним, є предметом значних суперечок та дискусій серед учених у цій галузі.

Проведене дослідження надає підстави зробити висновок про двоїтий характер тіньової економіки, яка крім явно виражених недоліків та загроз економічній безпеці, має і певні позитивні моменти, зокрема, в соціально-економічній сфері країни.

Значний обсяг тіньової економіки в нашій країні, що продовжує нарощуватися, видається дуже небезпечним з точки зору економічної політики в умовах глобалізації. Це спричиняє деградацію національних податкових систем. Також економічна політика, що ґрунтується на невірних показниках економічної статистики, негативно впливає на стабільність розвитку економіки. І результати розробки міжнародних інститутів щодо координації економічної політики, яка є сприятливим фактором функціонування сучасного несвітнього господарства, також можуть виявитися неефективними.

На думку деяких вчених, тіньова економіка в пострадянських країнах виступає в ролі важливого інструменту підтримки економічної та соціальної рівноваги. Вони вважають, що в умовах перехідного періоду за допомогою тіньового сектора створюються умови для виживання бізнесу та населення. За всіх мінусів тіньова діяльність дає і певні переваги: малому бізнесу – збільшення прибутку; активному населенню – можливість працювати та отримувати доходи; споживачам – купувати товари та послуги за нижчими цінами.

На нашу думку, незважаючи на перелічені позитивні сторони, будь-який прояв тіньової економіки є небезпечним для повноцінного розвитку економіки країн. Ці явища призведуть до зростання корупції, різкого збільшення розшарування населення, збільшують інфляцію, погіршують трудові умови і уповільнюють економічний розвиток в цілому.

Регулюючи економічну діяльність, уряди намагаються створити систему, яка, окрім іншого, захищає людей від шкоди (наприклад, правила охорони праці та техніки безпеки) та забезпечує визначеність для бізнесу (наприклад, правові інститути), дозволяючи економіці процвітати. Коли ці інститути ігноруються, економічні відносини ризикують стати утриманськими та шкідливими. Крім

того, існування тіньової економіки породжує недобросовісну конкуренцію, оскільки суб'єкти офіційної економіки стикаються з вищими податковими ставками. У свою чергу, зниження або повна відсутність оподаткування тіньової економічної діяльності спричиняє втрату доходів для уряду.

Таким чином, проблема тіньової економіки для України стала важкою системною проблемою національної безпеки, вирішити яку можна лише шляхом реалізації цілеспрямованого комплексу заходів у всіх сферах життєдіяльності держави та суспільства. Необхідно наголосити, що успіх боротьби з тіньовою економікою та корупцією можливий лише за умови свідомої масової підтримки цієї боротьби у суспільстві, що можна досягти лише за високого рівня довіри громадян до державних органів управління та влади.

Сьогодні як ніколи великого значення набувають прозорість та легальність операцій у національних фінансових системах. З цієї причини дуже важливо створити дієві механізми протидії тіньовій економіці та корупції, щоб не лише захистити працездатність фінансової системи країни, а й забезпечити належне використання державних коштів для боротьби з наслідками кризи, пов'язаними з наслідками COVID-19 та повномасштабного військового вторгнення російської федерації в нашу країну.

Список літератури:

1. Pererva P., Kocziszky G., Veres Somosi M. Compliance program: tutorial. Kharkov: NTU «KhPI», 2019. 689 p.
2. Дудін М. М. Вплив тіньової економіки України на її економічну безпеку // Бізнес Інформ. 2011. №12. С. 4-14.
3. Pererva P.G., Kocziszky György, Szakaly D., Somosi Veres M. Technology transfer. Kharkiv-Miskolc: NTU «KhPI», 2012. 668c.
4. Pererva, P., Kuchynskyi, V., Kobieliava, T., Kosenko, A., Maslak, O. (2021). Economic substantiation of outsourcing the information technologies and logistic services in the intellectual and innovative activities of an enterprise. Eastern-European Journal of Enterprise Technologies, 4 (13 (112)), 6–14.
5. Kocziszky G., Veres Somosi M., Kobieliava T.O. Compliance risk in the enterprise // Стратегії інноваційного розвитку економіки України: проблеми, перспективи, ефективність «Форвард–2017»: тр. 8-ї Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. Харків : НТУ «ХП», 2017. С. 54-57.
6. Кобелева Т. О. Комплаєнс-безпека промислового підприємства: теорія та методи : монографія. Харків : Планета-Принт, 2020. 354с.
7. Kocziszky György, Somosi Veres M., Kobieliava T.O. Reputational compliance. Doslidzhennya ta optymizatsiya ekonom. protsesiv «Optimum–2017» : тр. 13-ї Міжнар. конф. Харків : НТУ «ХП», 2017. С. 140–143.
8. Перерва П.Г., Кобелева Т.О., Ткачова Н.П. Підвищення конкурентоспроможності машинобудівних підприємств на засадах синергетичного бенчмаркінгу // Вісник Нац. ун-ту "Львівська політехніка" : зб. наук. праць. Сер.: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. Львів : Львівська політехніка, 2015. № 819. С. 167-174.
9. Kobieliava, T., Pererva, P., Tkachova, N., Tkachov, M., Diachenko, T. (2021) Management of relations with enterprise stakeholders on the basis of value approach. Problems and Perspectives in Management, 19(1), pp. 24-38. URL: [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.19\(1\).2021.03](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.19(1).2021.03)
10. Перерва П.Г. Кобелева Т.О. Цінова політика підприємства та її вплив на ринкову кон'юнктуру та конкурентоспроможність продукції // Вісник НТУ «ХП» : зб. наук. пр. Економ. науки. Харків : НТУ «ХП», 2016. № 27. с. 58-61.
11. Економіка, менеджмент, маркетинг туризму та гостинності : навч. посібник [Електронний ресурс] / П.Г.Перерва [та ін.] ; Нац.

техн. ун-т «Харків. політехн. ін-т». Електрон. текст. дані. Харків, 2020. 893 с. URL: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/47906>

12. Антикризисний механізм сталого розвитку підприємства : монографія / В.Л.Товажнянський [та ін.] ; ред.: П.Г.Перерва, Л.Л.Товажнянський. Харків : Віровець А.П. «Апостроф», 2012. 705 с.

13. Інтелектуальна власність: магістерський курс: підручник / П.Г.Перерва [та ін.]; ред.: П.Г.Перерва, В.І.Борзенко, Т.О.Кобелева ; Нац. техн. ун-т «Харків. політехн. ін-т». Харків : Планета-Принт, 2019. 1002 с.

14. Кобелева Т.О., Перерва П.Г. Формування системи економічної стійкості та комплаєнс захисту машинобудівного підприємства [Електронний ресурс] // Економіка: реалії часу. 2018. № 1 (35). С. 98-106. URL: <https://economics.net.ua/files/archive/2018/No1/98.pdf>

References(transliterated):

1. Pererva P., Kocziszky G., Veres M. Compliance program: tutorial. Kharkov: NTU «KhPI», 2019. 689 p.
2. Dudin M. M. Vplyv tinovoyi ekonomiky Ukrayiny na yiyi ekonomichnu bezpeku [The influence of the shadow economy of Ukraine on its economic security] // Biznes Inform. 2011. №12. С.4-14.
3. Pererva P.G., Kocziszky György, Szakaly D., Somosi Veres M. Technology transfer. Kharkiv-Miskolc: NTU «KhPI», 2012. 668c.
4. Pererva P., Kuchynskyi, V., Kobieliava T., Kosenko, A., Maslak O. (2021). Economic substantiation of outsourcing the information technologies and logistic services in the intellectual and innovative activities of an enterprise. Eastern-European Journal of Enterprise Technologies, 4 (13 (112)), 6–14.
5. Kocziszky G., Veres Somosi M., Kobieliava T.O. Compliance risk in the enterprise // Stratehiyi innovatsiyonoho rozvytku ekonomiky Ukrayiny: problemy, perspektvy, efektyvnist «Forward–2017»: tr. 8-yi Mizhnar. nauk.-prakt. Internet-konf. Kharkiv : NTU «KHP», 2017. S. 54-57.
6. Kobelyeva T.O. Komplayens-bezpeka promyslovoho pidpryyemstva: teoriya ta metody [Compliance-safety of an industrial enterprise: theory and methods]: monohrafiya. Kharkiv : Planeta-Prynt, 2020. 354s.
7. Kocziszky György, Somosi Veres M., Kobieliava T.O. Reputational compliance. Doslidzhennya ta optymizatsiya ekonom. protsesiv «Optimum–2017» : tr. 13-yi Mizhnar. konf. Kharkiv : NTU «KHP», 2017. С. 140–143.
8. Kobelyeva T.O., Pererva P.G., Tkachova N.P. Pidvyshchennya konkurentospromozhnosti mashynobudivnykh pidpryyemstv na zasadakh synerhetychnoho benchmarkinhu [Increasing the competitiveness of machine-building enterprises on the basis of synergistic benchmarking] // Visnyk Nats. un-tu «Lvivska politekhnikha» : zb. nauk. prats. Ser.: Menedzhment ta pidpryyemnytsvo v Ukraini: etapy stanovlennya i problemy rozvytku. Lviv : Lvivska politekhnikha, 2015. № 819. S. 167-174.
9. Kobieliava, T., Pererva, P., Tkachova, N., Tkachov, M., Diachenko, T. (2021) Management of relations with enterprise stakeholders on the basis of value approach. Problems and Perspectives in Management, 19(1), pp. 24-38. URL: [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.19\(1\).2021.03](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.19(1).2021.03)
10. Pererva P.H. Kobelyeva T.O. Tsinova polityka pidpryyemstva ta yiyi vplyv na rynkovu konyunkturu ta konkurentospromozhnist' produktysiyi [The pricing policy of the enterprise and its influence on the market situation and competitiveness of products] // Visnyk NTU «KHP» : zb. nauk. pr. Ekonom. nauky. Kharkiv : NTU «KHP», 2016. № 27. s. 58-61.
11. Ekonomika, menedzhment, marketynh turyzmu ta hostynnosti: navch. posibnyk [Economics, management, marketing of tourism and hospitality: education. manual] [Elektronnyy resurs] / P.G.Pererva [ta in.]; Nats. tekhn. un-t «Kharkiv. politekhn. in-t». Elektron. tekst. dani. Kharkiv, 2020. 893 s. URL: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/47906>
12. Antykryzovyy mekhanizm staloho rozvytku pidpryyemstva : monohrafiya [The anti-crisis mechanism of the sustainable development of the enterprise: a monograph] / V.L.Tovazhnyanskyy [ta in.]; red.: P.G.Pererva, L.L.Tovazhnyanskyy. Kharkiv : Virovets A.P. «Apostrof», 2012. 705 s.
13. Intelektualna vlasnist: mahisterskyy kurs: pidruchnyk [Intellectual property: masters course: textbook] / P.G.Pererva [ta in.]; red.: P.G.Pererva, V.I.Borzenko, T.O.Kobelyeva ; Nats. tekhn. un-t «Kharkiv. politekhn. in-t». Kharkiv : Planeta-Print, 2019. 1002 s.

14. Kobyelyeva T.O., Pererva P.G. Formuvannya systemy ekonomichnoyi stiykosti ta komplayens zakhystu mashynobudivnoho pidpryyemstva [Formation of the system of economic stability and compliance protection of the machine-building enterprise] [Elektronnyy

resurs] // Ekonomika: realiyi chasu. 2018. № 1 (35). S. 98-106. URL: <https://economics.net.ua/files/archive/2018/No1/98.pdf>

Надійшла (received) 25.01.2022

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Перерва Петро Григорович (Перерва Петр Григорьевич, Pererva Petr Grigorievich) – доктор економічних наук, професор, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», завідувач кафедри економіки бізнесу і міжнародних економічних відносин Харків, Україна; ORCID:0000-0002-6256-9329; тел.: (067) 940-16-81; e-mail: ppererva@gmail.com

Романчик Тетяна Володимирівна (Романчик Татьяна Владимировна, Romanchuk Tatiana Vladimirovna) – кандидат економічних наук, доцент, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»; доцент кафедри «Економіки та маркетингу», м. Харків, Україна, ORCID: 0000-0002-2065-2415; e-mail: tvromanchik@gmail.com.

Ткачов Максим Михайлович (Ткачев Максим Михайлович, Tkachev Maxim Mikhailovich) - кандидат економічних наук, доцент, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри організації виробництва та управління персоналом; тел.: (067)122-40-02; e-mail: tkachovmaksim85@gmail.com

Гришко Наталія Євгенівна (Гришко Наталья Евгеньевна, Grishko Natalya Yevheniyivna) – кандидат економічних наук, доцент, Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, доцент кафедри економіки; м. Кременчук, Україна; ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1644-3861>; e-mail: 2nata.grishko@gmail.com